

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.186
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1*

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Конюшин Юлії Іванівни

**«Навідні запитання як засіб комунікації у кримінальному провадженні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження.

У процесі будь-якої безпосередньої взаємодії, заснованої на такому її мовленнєвому різновиді, як комунікація, наявний психологічний вплив, який виправдано розглядати, як певну допомогу в процесі відтворення особою необхідної інформації. Адже часто для осіб, які були очевидцями або учасниками кримінального правопорушення, згадування й відтворення подій, пов'язане зі складними психологічними процесами, а також із тим, що сприйняття кожною особою тієї чи іншої події має здебільшого суб'єктивний характер, унаслідок чого сприйняття може бути неповним і спотвореним. Власне відповідними засобами психологічного, а відтак, і тактичного впливу стає можливим максимально уникнути за цих ситуацій неумисних неточностей у показаннях. За відповідних умов і ситуацій навідні запитання й можуть бути цими засобами.

За таких умов важливого значення набуває постановка та вирішення завдань з розробки наукових знань щодо сутності та практичного застосування засобів криміналістичної тактики, одним із яких є навідні запитання.

Попри це, важливо зазначити, що донині дискусійним у криміналістичній та кримінальній процесуальній науці залишається навіть поняття «навідні запитання». Більше того, не визначені їх психологічно-наукові критерії; відсутнє розмежування з іншими різновидами запитань, як засобом комунікації

у кримінальному провадженні; немає методичного механізму встановлення допустимості застосування цього засобу в означеній сфері; не диференційовані межі правомірності охоплення категорією навідних запитань випадків оголошення допитуваній особі раніше надаваних нею показань, пред'явлення їй доказів та застосування низки інших тактичних прийомів, які назагал ґрунтуються на ефекті навіювання тощо. Ці та інші дотичні до означеної проблематики питання у вітчизняній науковій літературі ще не були предметом комплексного, монографічного висвітлення. Саме наведені обставини обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

З цих міркувань, робота Конюшин Юлії Іванівни «Навідні запитання як засіб комунікації у кримінальному провадженні», подана на рецензію на здобуття ступеня доктора філософії є актуальною та затребуваною, має важливе теоретичне та практичне значення.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація підготовлена в межах наукової теми кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» (номер державної реєстрації 0121U110820). Тему дослідження «Навідні запитання як засіб комунікації у кримінальному провадженні» затверджено кафедрою кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 07.10.2021р.), зареєстровано та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (2022 р., реєстр. № 952).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність.

Сформульовані у дисертаційній роботі та опубліковані Конюшин Ю.І. у наукових працях теоретичні положення, висновки та рекомендації відповідають встановленим вимогам, що висуваються до подібного роду наукових досліджень. Належний рівень їхньої обґрунтованості забезпечено вирішенням поставлених завдань та широкою апробацією одержаних результатів.

Положення, висновки і рекомендації, викладені та сформульовані у дисертаційному дослідженні, ґрунтуються на широкому використанні праць вітчизняних і зарубіжних науковців у галузях філософії, криміналістики, кримінального процесуального права, вивченні матеріалів слідчої практики; судової практики (а саме практики Європейського суду з прав людини та процесуальних дії й рішень судів загальної юрисдикції України в кримінальних провадженнях різних інстанцій), результатах анкетування, у межах якого опитано 200 респондентів з числа слідчих, дізнавачів, співробітників оперативних підрозділів, прокурорів, суддів, адвокатів - захисників, науковців правників.

Мета представленої на рецензування роботи, узгоджується із обраною темою. Коректне застосування методів дослідження стало підґрунтям отримання результатів, які містять елементи наукової новизни та мають практичну цінність.

Загалом, ознайомлення із змістовним наповненням дисертаційної роботи Конюшин Юлії Іванівни дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, що представлено в ній характеризуються повнотою дослідження, послідовною та логічною структурною побудовою, що свідчить про цілісність дослідження.

4. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи.

Наукова новизна полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих проблем дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, в якому здійснено комплексну розробку поняття, психофізіологічної, кримінальної процесуальної й тактичної сутності навідних запитань як засобу комунікації у кримінальному провадженні та удосконалено теоретичні засади їх практичної реалізації.

Серед найбільш важливих наукових результатів, що визначають новизну дисертаційної роботи можна відзначити такі:

- 1) в контексті аналізу тези про функціонування різнорівневих комунікацій у кримінальному провадженні, виокремлено в їх понятті специфічні чинники керованості та допустимості ситуативного впливу (управління) на відповідні компоненти *передавання й прийняття бажаної інформації* (передусім – на

залучену до процесуальної дії особу - адресата: свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, судового експерта тощо);

2) на основі наукових праць психіатрів, фізіологів, психологів, психотерапевтів, неврологів, психофізіологів, гіпнотерапевтів (гіпнологів), соціологів, лінгвістів, філологів і правників щодо сутності сугестії обґрунтовано природничу (психофізіологічну) сутність навідних запитань як засобу комунікації у кримінальному провадженні;

3) сформульовані поняття навідних запитань контексті їх психофізіологічної й тактико – правової сутності, відповідно – це логічна форма мислення в межах комунікативного акту, яка своїм змістом (інтенцією) охоплює початкові (базисні) достовірні відомості, що надходять від адресанта, з однозначною його вказівкою (сугестією) на їх недостатність з метою отримання нової (додаткової, потрібної тощо) інформації у вигляді вільно обраної на підсвідомому рівні відповіді адресата; - це прояв пізнання під час допиту чи іншої процесуальної дії, в межах змісту і завдань якого уповноважені суб'єкти відкрито або приховано оперують достовірними чи ймовірними відомостями, їх частиною, допустимою вказівкою на них з метою отримання інформації у вигляді сформованої переважно на підсвідомому рівні відповіді особи, якій поставлене це запитання;

4) наведено співвідношення звичних і навідних запитань із зазначенням спільного і того, що їх різнить;

5) актуалізовано низку чинників (аспектів), що ставлять під сумнів загально-теоретичну (згідно стандартів моделі кримінального процесу України) недопустимість застосування навідних запитань під час проведення досудового допиту;

6) звернено увагу й обґрунтовано практично обумовлену допустимість застосування навідних запитань у межах попереднього опитування (допиту) особи, якій будуть пред'являти для впізнавання відповідні об'єкти. Законодавчо передбачений різновид цієї запитально – відповідьної комунікації за структурою, змістом, прийомами й вимогами щодо її здійснення є тотожними комунікації в межах допиту у кримінальному провадженні. Слідчий з'ясовуючи зовнішні ознаки людини (у майбутньому впізнаваного

об'єкта), діючи за тією ж схемою, за якою складають криміналістично рекомендовані словесні портрети, не порушуючи заборон ч. 1 ст. 228 КПК, за потреби демонструє посібники, атласи з типами і елементами зовнішності людей, а також застосовує можливості комп'ютерних програм з побудови фотокомпозиційних портретів (фотороботів), як і протоколи попередніх показань. Усе це - не що інше як навідні запитання;

7) описані й нормативно – теоретично виправдано прояви застосування навідних запитань у ситуативних різновидах слідчого та судового огляду, обшуку, перевірки показань на місці, судово-психіатричній (психологічній) експертизі.

8) для локалізації прогалини у вітчизняному КПК щодо випадків обмеження проведення перехресного допиту, зокрема, стосовно малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого, доповнити статтю 354 цього кодексу частиною шостою наступного формулювання: «Перехресний допит малолітнього свідка чи потерпілого не проводиться. Перехресний допит неповнолітнього свідка чи потерпілого проводиться за розсудом суду»;

9) для удосконалення підготовки і проведення перехресного допиту в суді, змінити ч. 1 ст. 352 КПК України, надавши їй такий зміст: «Перед допитом свідка головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим. Крім того, головуючий з'ясовує чи представник сторони готував його до допиту, чи отримав свідок пам'ятку про права та обов'язки свідка, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених цим Кодексом, від давання показань, і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання.

10) Підготовка стороною у справі свого свідка до допитів в суді не є обставиною, що виключає допустимість показань цього свідка. Проте протилежна сторона має право під час проведення перехресного допиту з'ясувати характер цієї підготовки і міру впливу, який було зроблено на формування показань допитуваного».

5. Теоретичне та практичне значення одержаних здобувачем результатів.

Значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати, висновки та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використанні у:

- *науково-дослідницькій сфері* – для подальшої розробки теорії кримінального процесу і криміналістики, а також тактики проведення окремих слідчих (судових) дій;

- *правотворчій діяльності* – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України, які регламентують процедуру досудового й судового допиту, інших процесуальних дій доказового характеру;

- *правозастосовній діяльності* – як рекомендації щодо вдосконалення слідчої та судової діяльності з перевірки й отримання доказів та іншої необхідної інформації в процесі комунікації учасників кримінального провадження;

- *навчальному процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Криміналістика» та «Юридична (судова) психологія», підготовки методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників.

6. Повнота викладу матеріалу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Наукові положення, результати та висновки дисертаційного дослідження підтверджуються апробацією на 5 вітчизняних та міжнародних наукових конференціях та висвітлені у 8 наукових статтях (1 стаття в іноземному науковому фаховому виданні, 3 статті у наукових фахових виданнях України, 4 статті в інших наукових виданнях України).

Опубліковані наукові праці дисертантки, які зараховані за темою дисертації, відповідають чинним вимогам, що встановлені для здобуття ступеня доктор філософії.

7. Відомості про дотримання академічної доброчесності.

У поданій на рецензування дисертації та наукових публікаціях Конюшин Юлії Іванівни порушення академічної доброчесності не виявлено. Робота не

містить ознак академічного плагіату чи інших порушень, які могли би поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертанткою представленої наукової роботи. Це дозволяє зробити висновок про дотримання авторкою вимог академічної доброчесності.

8. Зауваження та дискусійні положення дисертації.

Дисертаційна робота Конюшин Юлії Іванівни за своїм змістом і формою є завершеним самостійним науковим дослідженням. Високо оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, разом з тим, варто зазначити про низку дискусійних положень та/або таких, що потребують додаткової аргументації, які містяться у ній, а саме:

1. На с. 84 дисертаційної роботи зазначено: «.. залежно від обсягу, характеру та мети сугестивного впливу у вихідному знанні (базисі, передумові, засновку) запитання у більшому теоретично можуть бути диференційовані на а) звичні й б) навідні. Назагал, запитання виправдано вважати звичним, якщо йому не притаманні ознаки навідного, тобто його постановка не містить вимогу (функтор), що сугестивно актуалізуватиме, передусім, підсвідомий рівень адресата запитально – відповідної комунікації і як наслідок це ймовірно не відобразиться у його відповіді».

Хочеться запитати, а чому лише теоретично і чому лише на загал виправдано вести мову про звичні запитання? Невже всі запитання є навідними? А також чи існує потреба цілковито відмовитись від поняття «звичні запитання»?

На мою думку, тут має місце надмірна радикальність і категоричність, що потребує вже навіть в цій частині дисертації певного авторського пояснення. Хоча... надалі це зроблено. Але читаючи вищенаведені рядки відчувається певна незаповненість.

2. На с. 110 роботи зазначено: «... вітчизняний законодавець чи не єдиний серед світових законодавств у цьому сенсі зробив відповідну (правда, вже аж занадто лаконічну, а відтак як на нас, поверхневу спробу (тим більше – поза межами визначення основних термінів у ст. 3 КПК України) нормативного виокремлення цього поняття».

Зрозуміло – йдеться про так звану дефініцію «Навідні запитання».

Далі, на с. 130 в дисертації є варіант авторської дефініції «навідних запитань» у двох аспектах: в контексті природничо – наукової їх сутності та правничому аспекті.

Не наводитиму повні тексти цих визначень (бо за фактом тексту це не стосується того, про що зараз зауважу. Лише констатую:

Вони, як на мене, в цілому відповідають відомим логічним правилам побудови поняття, тобто, є адекватними за суттю й лінгвістико-гносеологічно витримані за своїм змістом та структурою.

Питання в іншому... Якщо авторка дисертації вважає, що варіант дефініції навідних запитань у вітчизняному КПК, цитую: «занадто лаконічний і поверхневий», тоді чому ж вона пропонує лише варіанти доктринальної їх конструкції ?

Чому не запропоновано звичний як для такого випадку логічний хід: внести зміни до ч.6 ст. 352 КПК чи доповнити ст. 3 цього Кодексу її (авторським) варіантом змісту терміну «навідні запитання»?

Тобто, критикуєте, озвучуєте проблему (як на мене – справедливо й ґрунтовно). Однак в цьому аспекті без належного як для дисертації результату. Відтак, хотілося б почути думку авторки з цього приводу.

3. На с. 181-182 дисертації наведено перелік із 7-ми тактичних прийомів обшуку так званого комунікативного спрямування.

Йдеться зокрема про: а) залучення підозрюваного до проведення обшуків; б) «словесна розвідка» або «розвідка словами»; в) постановка запитань обшукуваному; г) роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування; ґ) застосування навіювання у формі наказу; д) розмова з обшукуваним з метою встановлення психологічного контакту; е) пояснення йому мети обшуку.

У подальшому за текстом дисертації знаходимо бажану деталізацію лише декількох із них, а саме перших трьох із вищенаведеного переліку.

Жодних пояснень такому вибору не знаходжу. Відтак у тій частині дисертаційного дослідження створюється відчуття певної такої собі сегментної прогалини, неповноти.

Може було б доречно щось в цьому сенсі додатково пояснити: наприклад, тим, що можливо інші тактичні прийоми згідно слідчої практики менш вживані, менш поширені і тому ви детально не зупинялись на їх роз'ясненні?

Зазначені рецензенткою положення стосуються, в основному, шляхів і способів доповнення та поглиблення наукових спостережень, викладених у дисертації, не торкаються її основної суті і не применшують позитивної оцінки роботи.

9. Загальна оцінка дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Конюшин Юлії Іванівни на тему «Навідні запитання як засіб комунікації у кримінальному провадженні», є самостійним завершеним науковим дослідженням, містить наукову новизну, відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам, передбаченим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502), а її авторка – Конюшин Юлія Іванівна – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доцент кафедри кримінального
процесу і криміналістики
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент

Наталія МАКСИМИШИН